

Verkko ja filosofia

Pekka Himanen: *Hautomo. Verkkojen filosofia*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 1997. 137 s.

Hautomo on filosofin kirjoittama kirja. Tiedättehän, filosofit pohtivat ikuisia kysymyksiä, muotoilevat niitä uudelleen, esittävät alustavia vastauksia, eivätkä suostu pääsemään yksimielisyyteen. Himanen teos jatkaa tätä perinnettä, hän muotoilee vanhoja kysymyksiä uudelle terminologialle.

Tarkoituksena on selvittää, mitä uutta ajatus verkosta voi tarjota näiden kysymysten virittämiseen. Metaforinen määrittely toimii kahteen suuntaan. Yhtäältä verkoston avulla käsitellään filosofiaa, toisalta filosofian avulla käsitellään verkkoa. Metaforien käyttäjänä Himanen on kiitettävän johdonmukainen ja kekseliäs. Niinpä kirjassa on mitä erilaisimpia termejä uusissa käyttöyhteyksissä, kuten esimerkiksi "käyttöliittymä", josta on johdettu edelleen hauska termi "liitoskäyttäytyminen". Käyttöliittymä luonnehtii sitä, millainen suhde meillä on vaikkapa työhön tai kaupunkiin-liitoskäyttäytyminen taas sitä, miten me käyttäydymme suhteissamme toisiin ihmisiin ja asioihin ympärillämme.

Sosiaalitieteilijän näkökulmasta Himanen tapa käsitellä teemojaan on kovin abstrakti. Työtä käsitellessään Himanen filosofian, historian tutkimuksen ja vertailevan antropologian kautta kulkien tulee siihen tulokseen, että nykyinen työn käsitteemme on epätydyttävä. Työ ymmärretään yleensä välineeksi, keinoksi saavuttaa jotain ulkopuolisia arvoja ja päämääriä. Työ on kuitenkin muuttunut ikään kuin arvoksi ja päämääräksi itsessään. Himanen muistuttaa erottelusta toiminnan ja työn välillä: "Työn käsitettä ei tarvita, mutta tarvitaan toimintaa, joka voi luoda merkitystä." (s. 74)

Ymmärsin, että Himanen esityslistalla työn tulevaisuudesta on päällimmäisenä vaatimus työn hengittävydestä. "Työ on hengittävää, kun siinä on aikaa, kun sen ajankohta on vapaasti valittavissa, kun siinä ollaan läsnä ja kun se mahdollistaa erilaisten ihmisten erilaisia tyyleyä toimia" (s. 32). Mikä tällaisen

työn vastakohta on – ilmeisestikin kiire ja hengästyneisyys. "Työn käyttöliittymä on kehittynyt silloin, kun se ei pakota, vaan on mahdollisimman paljon yksilön mukaan räätälöitävissä. Jotkut ihmiset haluavat fyysisyyttä enemmän kuin toiset. Joillekin riittävät lähes kokonaan virtuaaliset verkot. Työn käyttöliittymän on sallittava molemmat ratkaisut ja monia muunnelmia siltä väliltä" (s. 34). Oikein hyvä. Mitenkähän tämä sitten yhteiskunnallisesti järjestettäisiin?

On filosofin etuoikeus määritellä keskustelun teemoja ja mittapuita. Tämä kirja on täynnä lauseita, joissa kerrotaan mitä meidän on tehtävä. "Meidän on todella ryhdyttävä miettimään, mitä voivat olla uudet eirahallisen talouden työt tietoyhteiskunnassa" (s. 73). Nyt kun tehtävät on määritelty, jää tieteen työnjaossa ilmeisesti meidän muiden tehtäväksi miettiä ja kehittää vaikkapa dualitalouden ja työn jakamisen malleja.

Ehkä on hyvä, että näihin teemoihin palataan keskimäärin kymmenen vuoden välein. Himanen on sillä tavoin ystävällinen intellektuelli, että hän muotoilee ajatukset jälleen kerran kiinnostavasti uuteen muotoon.

Hengittävyuden ohella toinen Himaselle tärkeä arvo on "kasvotusten eläminen". Tällä hän ymmärtääkseni tarkoittaa vuorovaikutussuhteiden eettisyyttä ja sen tosiasian kohtaamista, että ihminen saa leimallisesti inhimilliset ominaisuutensa vain suhteessa muihin ihmisiin. Himanen huomautus siitä, että teknologisoituneet vuorovaikutussuhteet eivät millään tavoin poista eettisyyden ulottuvuutta vuorovaikutuksesta, on tärkeä. On luontevaa ajatella, että kommunikointi teknologian kautta jotenkin vääristäisi sosiaalisia suhteita tai lisäisi vieraantuneisuutta. Mutta tähän Himanen toteaa osuvasti "virtuaalisuus ei ole sinänsä ristiriidassa kasvotusten elämisen kanssa - se on sen yksi muoto. Kasvotusten elämisen käyttöliittymän tekninen taso - fyysinen maailma tai verkko - ei ratkaise, vaan ratkaisevaa on suhde toiseen" (s. 77).

Kirjan nimi, *Hautomo*, tulee Himanen visiosta uusista oppimisympäristöistä. Ideaalina hänellä on tilanne, jossa kiireetömästi ja toista ihmistä kunnioittaen synnytetään uusia ajatuksia ja ollaan ajatusten kättilöinä. Ehkäpä tietoteknologia todellakin

edesauttaa sitä, että tuollaisia sivistyksen kehoja voidaan helpommin rakentaa. Sitran julkaisusarjassa ilmestyneissä raporteissa *Verkkoyliopistostrategia 1* ja 2 (Helsinki 1998) raportoidaan tarkemmin kokemuksia uusista oppimisympäristöistä sekä esitellään eri kulttuurien oppimiskäsityksiä.

Hautomoksi järjestetty oppimisympäristö edellyttää oppijalta ja opettajalta paljon. Välineellisesti opintosuorituksia ja pätevyys-ä etsivä henkilö todennäköisesti turhautuu nopeasti. Jäin myös pohtimaan sitä, onko hautomojen kohtalo kuitenkin jäädä massaopetuksen katveisiin hieman elitistisiksi ratkaisuisiksi. Epäilemättä hautomo on opettajaintensiivinen ratkaisu, joten jossain vaiheessa jonkun tulisi pohtia sitä, kuinka suuria ihmisjoukkoja niissä voidaan kouluttaa ja millaisilla resursseilla. Tietoteknologiset ratkaisut voivat tuoda oppimiseen ja opettamiseen paljon vapauksia ja väljyyttä, mikä on erinomainen asia. Mutta samalla siinä menetetään massaopetuksen määrällinen tehokkuus, mihin ainakin Suomen korkeakoululaitoksessa on 30 viime vuotta panostettu. Kuvitellaan esimerkiksi 20 henkilön kurssin vetämistä verkko-opetuksena. Jos jokaisen opiskelijan kanssa on kontaktissa vaikkapa 10 kertaa, edellyttää tämä esimerkiksi 200 sähköpostiviestiä tai muuta yhteydenottoa.

Lähimmäksi verkkoja siinä merkityksessä kuin niistä nykyisin tavataan puhua Hímanen pääsee kirjansa lopussa käsitellessään todellisuuden ja halun välistä suhdetta utopiana. Utopioissa on kysymys siitä, miten todellisuus muutetaan vastaamaan haluja. Aiemmin tähän on pyritty lähinnä siten, että ihmiset on saatettu haluamaan todellisuutta juuri sellaisena kuin se on sattunut olemaan. Mutta uuden teknologian avulla havaintojen ja todellisuuden välinen suhde on rikkaasti manipuloitavissa. Kysymys ei ole teknologian ympäröimisestä ihmisen kehoon, vaan siitä, että objektit alkavat kommunikoida ja reagoida ihmisen haluihin nähden. Toistaiseksi olemme kohdanneet tämän lähinnä

mainoksien tavaraesteettisinä lupauksina tulevasta tyydytyksestä. Hímanen tarjoaa pohdittavaksi ajatusta siitä, että objektit alkaisivat kommunikoida jollain meidän kannaltamme funktionaalisella tavalla. Siis jääkaappi ilmoittaisi kauppaan, että nyt tarvitaan täydennystä. Alushousujen vyötärönauha taas kertoisi, sopiiko ostoskoriin laittaa herkkuja vai vähäkalorisia aineita. Esineet siis aktiivisesti kertovat ihmisille, millaisia hänen halujaan ne voivat tyydyttää. Valinnan ja etsimisen vaiva siirretään ihmisiltä esineille. Ajattelu muistuttaa vaikkapa Bruno Latourin tapaa mieltää ei-inhimilliset objektit osaksi yhteiskuntaa. Latour on pohjittanut esimerkiksi ovien, saranoiden ja automaattisten ovensulkijoiden asemaa sosiaalisen toimijoina, joten ehkä ei ole aina välttämätöntä suunnata katsetta teknologiseen hypeen ja "älykkäisiin" esineisiin.

"On olemassa vaatteeseen kiinnitettävä pieni lähetin, johon ihminen tallentaa halunsa. Kun ihminen kävelee kadulla, lähettimet lähettävät toisilleen tiedot haluista, ja jos kaksi ihmistä sopivat yhteen, molempien lähettimissä syttyy valo! Tulevaisuudessa tuskin pysähdytään enää tähän: ei ole syytä informoida ihmistä jo tässä vaiheessa! Laitteet etsivät suoraan kalenterista sopivan vapaan illan, valitsevat molempia lähellä olevan kummankin maun mukaisen ravintolan ja vasta sitten informoivat, missä ja milloin ihmisen seuraavat treffit ovat!" (s. 127-128). Tämä on oikein mukava loppuun asti rationaalinen fantasia. Mutta miksi lopettaa tällaiseen sattumanvaraisuuteen, siihen että kadulla kävelee vastaan se ainoa? Todennäköisesti Iso Veli tietää jo nyt riittävän tarkasti minun haluistani ja kulutuskäyttäytymisestäni, jotta hän voisi määrätä minulle sen oikean. Varmasti olisimme kuin vakka ja kansi!

Jari Aro